Het groene boerenerf

De ontwikkeling van het boerenerf op het hoge land van Vollenhove

Jacqueline Muffels (Tuin- en landschapsarchitect)
Henk de Zeeuw (secr. Boerderijenstichting Land van Vollenhove)

Boerderijenstichting Land van Vollenhove
Sint Jansklooster, Februari 2026

Inhoud

1. Inleiding **3**

2. Ontwikkeling van de erven tot begin zestiger jaren **4**

3. Situatie op de erven midden zestiger jaren **8**

4. De ontwikkeling op deze erven na 1965 **17**

5. Conclusies en aanbevelingen

5.1 Conclusies **21**
5.2. Aanbevelingen **23**

Bronnen **26**

Bijlagen (aparte files):

1. Groene elementen op het boerenerf: uitleg en plantinstructie

2. Streekeigen vruchtbomen en bessenstruiken

3. Streekeigen bomen en struiken

4. Vijftien erfbeschrijvingen

1. Inleiding

In het kader van het “Groene Erven Project ” van de Boerderijenstichting Land van Vollenhove werd door Ir. Jacqueline Muffels (tuin- en landschapsarchitect) en Ir. Henk de Zeeuw (Boerderijenstichting Land van Vollenhove) een onderzoek gedaan naar de historische ontwikkeling van de boerenerven in het Land van Vollenhove, met accent op de situatie in periode 1960-1965, d.w.z. de situatie net vóór de ruilverkaveling van de tweede helft van de zestiger jaren.

Dit onderzoek had ten doel kennis opdoen over de ontwikkeling van het boerenerf in deze regio en met name de groene elementen daarvan: inrichting van het erf, functies van de diverse groene elementen voor het boerenhuishouden, de toegepaste streekeigen planten, struiken en bomen en de verbindingen tussen erf en omringende landschap. Bewoners die hun erf willen herinrichten of vergroenen, kunnen nu met die historische informatie rekening houden, waardoor het streekeigen karakter van de erven en het landschap wordt versterkt.

Het onderzoek werd op de volgende wijze aangepakt:

- *Selectie* van 15 historische boerderijen van diverse typen en op diverse locaties in het Land van Vollenhove (zie fig. 1 hieronder). Tien van deze erven liggen op de rand van de stuwwal van het hoge land van Vollenhove (6 aan de Barsbeek, 4 aan de Leeuwte) en 5 liggen gespreid hoger op het hoge land (elk 1 aan de Bergkampen, Schaarweg, Kadoelen, Halleweg en Oppen Swolle);
- *Maken van een beschrijving van de bouw- en bewoningsgeschiedenis* van deze boerderijen;
- *Bezoeken* aan deze 15 boerderijen voor *gesprekken* met de huidige en/of oud bewoner over de inrichting van het erf begin zestiger jaren. Tevens werd fotomateriaal verzameld en werd een schets gemaakt van het erf en de aanwezige beplanting in de zestiger jaren.
- *Reconstrueren en beschrijven van de erfontwikkeling* en met name van de situatie midden zestiger jaren met behulp van de door de bewoners verstrekte informatie, de historische beschrijving van de boerderijen, beschikbare foto’s, topografische informatie, luchtfoto’s uit 1961 en een opname van het bomenbestand in 1940.
- *Analyse aan de 15 erfbeschrijvingen* om de kenmerkende eigenschappen van de bezochte erven bloot te leggen en streekeigen karakteristieken te definiëren
- *Formuleren van conclusies en aanbevelingen*
- *Bespreking van het concept-*onderzoeksverslag in de projectgroep en *schrijven eindversie*

Fig.1. De beschreven erven op topografische kaart van 1966 (Bron: Kadaster)

2. Ontwikkeling van de erven tot begin zestiger jaren

Het hoge land van Vollenhove is ontstaan als een stuwwal gedurende de voorlaatste ijstijd. De bodem bestaan uit keileem (zware leem met veldkeien, vaak water ondoorlatend) met daarover heen een zanddek. De oudste nederzettingen lagen vooral langs de grens van het hoge land met de lagere veen- en klei-op-veengebieden (zie fig.2 en fig.3), gevolgd door de Kadoelen en Zuurbeek en als laatste de gebieden rond de Schaarweg, Halleweg en Bergkampen, gebieden die lagen op de scheidingen van de opstrekkende verkavelingen vanuit de Leeuwte, de Zuurbeek, de Kadoelen en 't Klooster en daarom lang hei en bos bleven.

Fig. 2. Hoogtekaart van het Land van Vollenhove (bron: AHN) legenda: geel 7-9 m. + NAP, gelig groen: 4-7 m. + NAP, blauwig groen: 0,5-4 m. + NAP, blauw: +0,5 boven tot - 0,7 onder NAP

De boerderijen op het hoge land waren lange tijd vooral een gemengd bedrijf met akkerbouw (rogge, haver, e.d.) op de hogere drogere zandgronden (oranje op fig.3) en weidegronden op de (lager gelegen) klei-op-veengebieden (donkerbruin). Hooi werd gewonnen in de buitendijkse gebieden (lichtgroen) en van de ribben in de kraggengebieden (lila).

Fig. 3 Bodemkaart van het Land van Vollenhove (Haans en Hamming, 1954)

Op het hoge land werd voor- en naweide toegepast, d.w.z. dat de koeien op de akkers daar mochten grazen zolang er nog geen gewas was ingezaaid en nadat alle oogst was binnengehaald. Begin 14de eeuw werd weidegrond schaarser, doordat de bodem van de weides in de klei-op-veengebieden langs de kust verder daalde en te nat werden voor beweiding. Daarom wilden boeren ook op het hoge land permanente weides hebben. Maar toen werd bepaald: dat mag alleen als 'die kamp gereet is', dat wil zeggen dat een boer eerst de akker die als permanente weide zou worden gebruikt met doornhagen en/of houtwallen moest afschermen, voordat hij daar koeien mocht laten grazen. Zo werden de perceelsgrenzen geleidelijk aan opstrekkend met houtwallen begrensd (zie fig.4).

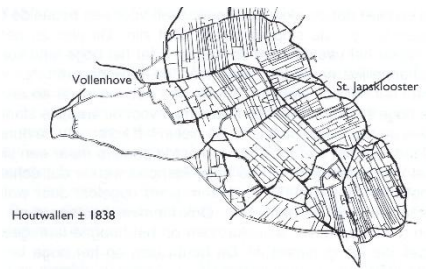

Fig. 4. Patroon van houtwallen in 1838 (Bron: Lassche o.b.v. topografische kaart Kadaster)

De houtwallen liepen parallel over het hoge land tot aan de lagere gebieden waar watervoerende sloten deze grensfunctie overnamen. Aan de Barsbeek is het opstrekkende houtwallenpatroon wat dichter, vooral bij de achterste percelen rond Heetveld een voormalig heidegebied, waar na afplaggen van de heide (voor de potstallen) de zandige grond gevoelig was voor verstuiving. Om de wind te keren plaatste men bij ontginning de houtwallen hier dichter bij elkaar.

Vanaf midden 19^{e} eeuw werd de veeteelt belangrijker (boter!) en kwam de akkerbouw in dienst van de veeteelt te staan: akkerbouw m.n. voor veevoer zoals knollen, spurrie, e.d.. Tevens werden nu het grootste deel van de percelen op het hoge land als permanente weides gebruikt (zie fig. 5).

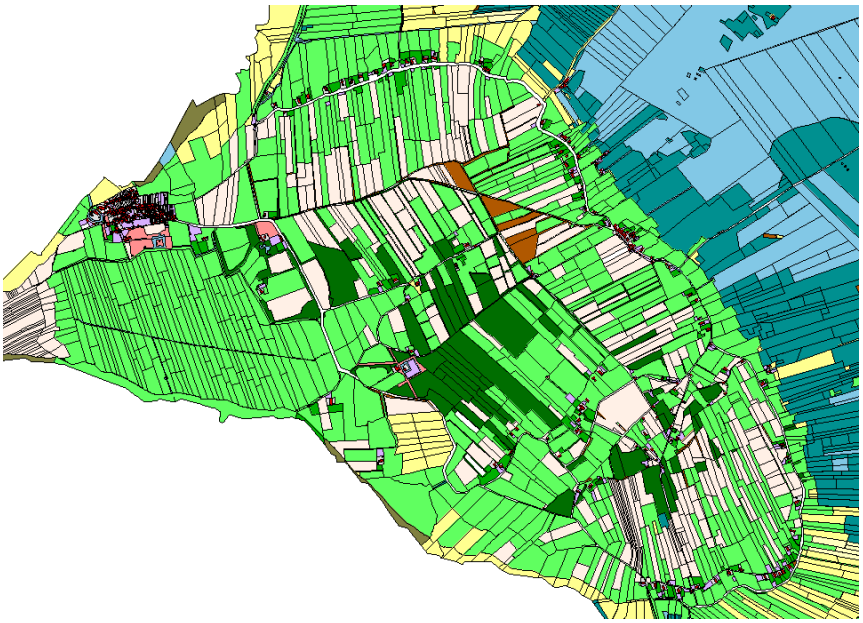

Fig. 5. Verdeling bouwland (wit-beige) en weiland (lichtgroen) in 1832; donkergroen is bos en hakhout; geel is hooiland (Bron: Kadaster)

Vaak werden meidoornhagen dwars op de kavelrichting gepoot om de lange opstrekkende percelen in diverse weiden onder te verdelen. In de ruilverkaveling van de zestiger jaren werden deze dwarshagen veelal geslecht en waar nodig vervangen door prikkel- of schrikdraad.

Sober en functioneel erf.

De inrichting van het erf was sober en functioneel en bijna alles op en om het erf had een functie. In deze lang zeer geïsoleerde streek was men van jongs af aan gewend om optimaal gebruik te maken van alles wat de omgeving aan bruikbaar materiaal bood.
Houtwallen dienden als veekering maar tegelijkertijd ook als bron van o.a. hout (voor constructie, gereedschappen, afrasteringspalen, brandhout, klompen), takken voor bezems, en van zaailingen van o.a. meidoorn of hulst die je elders weer kon planten.
Op het erf verbouwde men aardappelen, groentes en fruit (dat ook gedroogd of ingemaakt werd), hield men een varken voor vlees en reuzel, kippen voor de eieren en vlees, en een aantal koeien voor melk en boter. De knotlindes voor het huis beschermden de verf op de luiken en vensters en het interieur tegen te fel zonlicht. De poel op het erf diende tegelijkertijd als bron van drinkwater voor het vee en als bluswater in geval van brand. Het grasveld naast

het huis was het bleekveld voor de gewassen kleren en/of bron van vers gras voor de geit aan een stek. In deze arme streek was weinig tijd en ruimte voor siertuinen en -gewassen.
Een mager inkomen was er door verkopen van boter of melk en verder van riet, vis, fruit (op stam, of per mand/mud aan groentemand of particulier), vee (veulen, big, kalf), soms een of meer bomen, en door het verrichten van arbeid voor derden.
Op langs de randen van het hoge land gelegen bedrijven werd vaak het boerenbedrijf gecombineerd met m.n. rietteelt in de uitgeveende gebieden en/of met visserij.

Houtwallen

Waar een perceel begrensd moest worden dan werd langs de perceelgrens een greppel uitgegraven (geute) om daarmee een wal van ongeveer een meter hoog op te werpen die werd bezet stekelige struiken als meidoorn (ook wel hagedoorn genoemd), hulst, sleedoorn en braam, en boomsoorten als eik, es, iep, populier, wilg; verder zoete kers, vogelkers en vlier. De struiken werden regelmatig gesnoeid en de langste takken werden nog eens door de andere takken gevlochten om een dichter geheel te verkrijgen.

Fig. 6. Houtwal (Bron: Bruinenberg, 1971)

De wal werd dicht gehouden door het hout regelmatig af te zetten zodat de stobbe van onderaf weer breed en met veel takken uitliep. Heel specifiek ontstonden zo de karakteristieke eiken-hakhout-stoven op de houtwal (zie fig.7), die elke 3-10 jaar afgezet werden voor geriefhout. De stoven konden heel oud worden en grote afmetingen krijgen. Het hakhout was voor vele doeleinden van nut zoals voor afrasteringspalen, bezems, en brandhout. Hout van opgaande bomen werd o.a. gebruikt voor (of verkocht voor) het maken van stelen van gereedschappen (o.a. essen), klompen (wilgen, iepen, populier), dissels en planken voor de wagens en als bouwmateriaal (m.n. eiken), bezems (o.a. berk). De resterende takkenbossen werden verkocht aan de bakker.

Fig. 7. Een eiken hakhoutstoof (Foto: E. de Kruif, Bron: Landschap Overijssel))

Singels en elzenhagen

Aan de Leeuwte en Barsbeek vinden we op de lagere delen vaak een boomsingel met dichte ondergroei langs de perceelsgrens, vooral waar een sloot niet continu watervoerend of niet breed genoeg is. De bomen in deze vochtige randen van de stuwwal waren veelal lichtere snelgroeiende houtsoorten zoals essen, wilgen en populieren die o.a. geschikt waren voor palen en stelen van werktuigen en klompen. Werd het echt vochtig dan komt de zwarte els voor als een dichte haag langs de sloot.

Kragge

De bedrijven die kraggenland bezaten hadden ook toegang tot materialen uit die gebieden, zoals riet, struig, ribbenhooi, e.d. Kraggen zijn uitgeveende gronden: deels water, deels drassige gronden (dichtgegroeide petgaten) en deels iets drogere gronden (de vroegere legakkers ook ribben genoemd). De ribben waren/zijn veelal in gebruik als hooiland of voor jongvee. Op de verlande trekgaten werd/wordt riet geteeld.

Er is veel opslag van bomen in de kraggen (m.n. elzen) die men regelmatig afzaagde -vooral in de maand januari- om het rietveld open te houden en palen voor afrasteringen en brandhout te verkrijgen. Alles werd met de hand afgezaagd en op draagbaar naar huis gesjouwd. Het elzenhout verging snel en moest na een paar jaar alweer vervangen worden. Opgaande bomen kregen zo geen kans. Je kon helemaal over de kragge heen kijken. Nu zijn de kraggen veel verder dichtgegroeid.

Fig.8. Beeld van de kraggen bij Barsbeek (Foto: Philip Friskorn, 2022)

Vanaf jaren 50 meer ontwikkeling

Vanaf midden jaren 50 beginnen de bedrijven zich meer te ontwikkelen en met name door de ruilverkaveling van de zestiger jaren en de daarmee gepaard gaande intensieve landbouwvoorlichting, de groeiende scholingsgraad van de jongeren en de opgang komende mechanisering versnelde dit proces.

Vóór de ruilverkaveling in de zestiger jaren lagen de percelen in de klei-op-veen gebieden en in de buitendijkse hooilanden vaak ver van huis en zeer verspreid, wat de bedrijfsvoering zeer belemmerde (lang onderweg om koeien te melken, sjouwen met melkbussen, met vee over de openbare weg, tijdrovend om ver weg gelegen percelen te bemesten, e.d.). Tijdens de ruilverkaveling kwam de grond voor de meeste boeren dichter bij huis te liggen door kavelruil, percelen werden vergroot en rechtgetrokken, waar nodig werd de waterhuishouding verbeterd, veel kleinere boeren stopten en veel andere bedrijven werden verplaatst, waardoor de “blijvers” hun bedrijf tot een economisch haalbaar niveau konden vergroten. Om de perceelvergroting mogelijk te maken ten behoeve van de mechanisatie, werden veel houtwallen gerooid. Soms werden deze dan op een andere plek vervangen door nieuwe beplantingsstroken, vaak singels.

3. Situatie op de erven midden zestiger jaren

De boerderijen op het hoge land bevinden zich midden zestiger jaren dus in een periode van grote veranderingen waarbij het oude landschap werd aangepast aan de vereisten van de gemechaniseerde landbouw waarvoor o.a. grotere percelen gewenst waren. Daarvoor werden ca 35% van alle houtwallen en alle drinkpoelen op het hoge land opgeofferd (Lassche, 2001). Een proces dat in de jaren na de ruilverkaveling zou doorgaan (doorgangen maken in de houtwallen tussen weilanden, steeds minder struiken tussen de bomen op de houtwal of singel, versmalling van de wallen en singels).
De boerderijen waarvan de erven beschreven zijn waren rond 1965 allemaal melkveebedrijven met aantallen melkkoeien variërend van een stuk of 6 tot ca 25. Zes van de 15 bedrijven hielden één tot een paar zeugen in een hok, 2 bedrijven hadden er wat meer, 1 had er vele. Van twee bedrijven weten we zeker dat ze voor 1965 ook in het riet actief waren, maar er waren er waarschijnlijk wat meer die er op kleine schaal wat riet bij deden.

Groeiende veestapel; verdichting van het erf
De bedrijven zochten in de vijftiger en zestiger jaren de oplossing voor de groeiende veestapel aanvankelijk vooral binnen de boerderij zelf: varkens worden uit de schuur van de boerderij overgezet naar een houten hok buiten, het jongvee wordt verplaats van de boerderij naar een aparte jongveeschuur en paarden werden geleidelijk vervangen door een tractor. Hierdoor kwam er in de boerderij ruimte voor meer stallen voor het melkvee. Ook werd er vaak een hooischuur gezet, waardoor op de hooitasruimte nóg een veestal kon worden gezet. Soms werd de schuur verbreed en verhoogd (Barsbeek 17), naar achteren uitgebouwd (zie Schaarweg 22), of worden er stallen om de hooiberg heen gebouwd (bijv. Oppen Swolle 15, Barsbeek 17). Vaak kwam er ook een grotere wagenschuur bij voor de tractor en andere werktuigen (o.a. Barsbeek 9).
De hoeveelheid mest nam toe, dus ook de mestbult werd groter of er kwamen er meerdere op het erf te staan (ook wel één voor de koeienmest en één voor de varkensmest). Op veel erven was er al een kleine gierkelder, vaak kwam (de uitbreiding) van de mestvaalt daar dan bovenop te liggen.
Zo kwam het erf langzamerhand steeds voller te staan, vaak ten koste van (delen van) de boomgaard, bleekveld, moestuin, kalverwei, e.d..

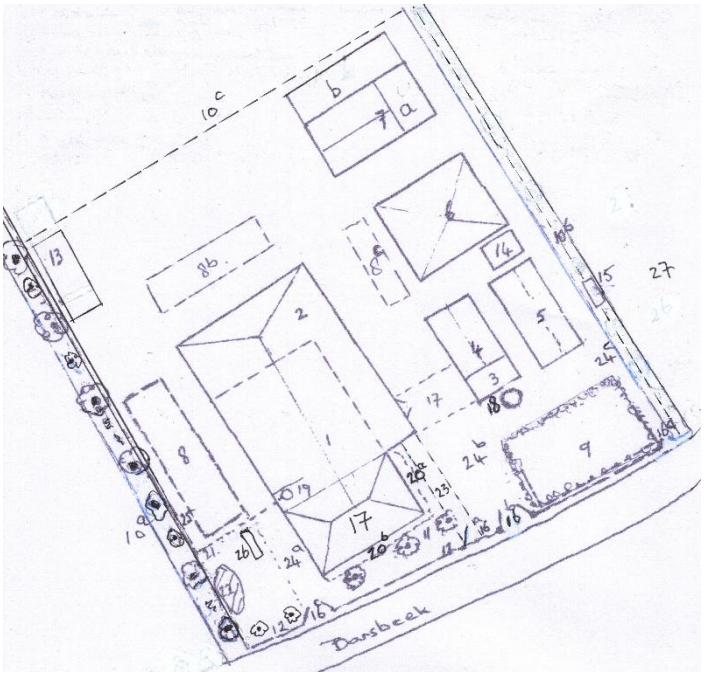

Fig. 9. Voorbeeld van een volbezet erf midden zestiger jaren (Barsbeek 17): drie mestbulten, kippenschuur, varkensschuur, hooiberg, schuur met jongveestallen, wagenberging, wc-hok (Bron: dit onderzoek)

Houtwallen/singels

In de jaren zestig varieerde de aard en mate van de beplanting op de houtwallen en singels al behoorlijk. De erfbeschrijvingen laten zien dat er langs vrijwel alle erven nog wel een houtwal voorkwam met opgaande bomen en struiken en uit de gesprekken met de (oud-)bewoners blijkt dat ze deels ook nog een functie hadden als veekering, erfgrens, windkering en als bron voor hout, brandhout, bezems, klompen, en dergelijke voor eigen gebruik en/of de verkoop. De bewoners noemen vooral eiken, iepen, populieren, wilgen, meidoorn, sleedoorn, hagedoorn, vlier en bramen als gevraagd wordt wat er destijds zoals op de houtwal groeide.

Fig.10. Houtwal langs de Duinweg (Foto: Philip Friskorn 2022)

Tussen Barsbeek 60 en 62 was in die tijd nog een wal met eiken hakhout stoven die in de ruilverkaveling zou worden vervangen door een singel iepen.

Maar op een groot deel van de houtwallen rond het erf stonden geen opgaande bomen meer en/of met heel weinig onderbegroeiing, en sommige waren zelfs vrijwel kaal. Dat zal enerzijds zijn gekomen door het verlies aan veekerende functie sinds de introductie van het prikkeldraad, en anderzijds door een grote behoefte aan hout en brandhout gedurende de crisisjaren en de tweede wereld oorlog. Ook werd wel (een deel van) de wallen met de zeis kort en open gehouden om minder schaduw- en ruimteverlies in de wei te hebben en/of meer uitzicht vanuit de boerderij. Bij acht van de 15 beschreven boerderijen is begin zestiger jaren één zijde van het erf een houtwal of singel zonder bomen en weinig begroeiing (soms wel met meidoorn, sleedoorn, hagedoorn, bramen).

Fig. 11. Houtwal met wilgen zonder ondergroei Bron: Bruinenberg, 1971)

Tijdens de ruilverkaveling zou op sommige erven het erf worden vergroot waarbij een bestaande houtwal werd geslecht en vervangen door een singel verder van de boerderij (Schaarweg 22, Open Swolle 6, Bergkampen 31). Ook werd op meerdere erven een kale wal of een erfgrens zonder wal ingeplant als singel met o.a. eiken, iepen, essen, sleedoorn en meidoorn (Barsbeek 9, Barsbeek 30, Oppen Swolle 6, Barsbeek 17, Barsbeek 60 en 62).

Fig. 12. De singel langs het erf Barsbeek 76 (Foto: Henk de Zeeuw)

Opgaande bomen buiten houtwal of singel

Naast plek op de wallen en singels werd op verschillende erven plaats gemaakt voor grote opgaande bomen waaronder essen, populieren, wilgen, eiken en iepen, o.a. als groepje langs een oprit, een rijtje bomen aan de wegzijde van een wei, een losse boom naast een schuur, e.d. (bijv. Leeuwte 16, Leeuwte 55, Barsbeek 20). De iepen leden veelal aan iepziekte en werden tijdens de ruilverkaveling allemaal gerooid en deels vervangen (veelal door eiken of essen).

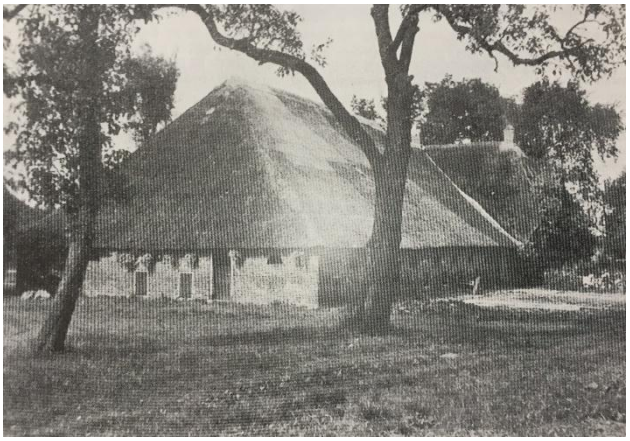

Fig. 13. verspreide bomen op erf Leeuwte 55 (Foto: collectie Van der Linde)

Geschoren heggen

Op veel erven (9 van de 15) staan gesnoeide hagen (ca 1 meter hoog) langs de voorzijde van het erf en langs de oprit, vaak van meidoorn, soms gemengd met hulst, in enkel geval ook van rozenstruiken en berberis of beuk. Ook om de moestuin of de siertuin staat soms een haagje (ca 50 cm) van meidoorn (Barsbeek 20) of liguster (Barsbeek 17).

Voor het huis werden de heggen werden bewust laag gehouden om het zicht vanuit het huis op boomgaard, vee en de weg te behouden (zie fig. 14).

Deze hagen zullen oorspronkelijk de functie gehad hebben om vee van het erf of uit de moestuin te houden. Ook in de zestiger jaren werd vee vaak nog over de openbare weg verweid en was het dus nuttig om aan de wegzijde een deugdelijke afscheiding te hebben. Later zouden bij sommige erven deze heggen (deels) vervangen worden door een hek of afrastering van palen en draad.

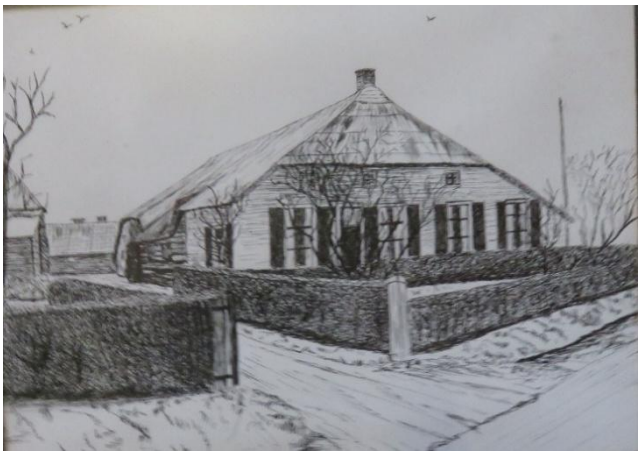

Fig.14. Geschoren meidoornhagen Schaarweg 22 (Tekening: Prins; Bron: collectie Roskam)

Knotlinden

Bij 5 van de beschreven boerderijen stonden begin zestiger jaren twee of drie knotlinden voor het voorhuis (Barsbeek 60, Bergkampen 31, Barsbeek 17, Leeuwte 39 en Oppen Swolle 6) waarbij de kroon om de paar jaar teruggesnoeid werd tot de stam.

Duidelijk is te zien op de figuur 15 dat de bomen zo werden gesnoeid dat ze een mooi 'zonnescherm' vormden om gevel, kozijnen en het goede goed in het voorhuis van de boerderij te beschermen tegen fel zonlicht. De bomen waren zo geplaatst dat de stammen en de takken het zicht vanuit de boerderij op vee en gewas niet belemmerden

Fig.15. Knotlinden voor Barsbeek 60 (Foto: collectie de Jonge)

Het is waarschijnlijk dat de meeste (grotere) boerderijen in het Land van Vollenhove voorheen knotlinden voor het huis hadden, maar dat deze in voorgaande jaren al gesneuveld en niet vervangen waren.

Boomgaard/fruitbomen

Sinds lange tijd werden de erven van de boerderijen op het hoge land van Vollenhove o.a. gekenmerkt door grote boomgaarden zoals o.a. te zien is op de kadastrale kaart van 1832. Op de overgang van hoog naar laag profiteerden de fruitbomen van de vruchtbare, wat meer leemhoudende zandgronden.

Fig. 16 Boomgaarden (middengroen) aan de Leeuwte in 1832 (Bron: Kadaster)

Vanaf de jaren 50 neemt het aantal boomgaarden af, daalt de omvang van de overblijvende boomgaarden en wordt het aantal bomen per boomgaard steeds kleiner. Hier is aan af te lezen dat het belang van de het fruit voor de eigen consumptie en de verkoop afnam en op het erf meer grond nodig was voor plaatsing van een hooiberg, varkenshokken en jongveestal, kuilopslag, wagenberging, mestplaat en gierkelder, e.d. .

Maar midden zestiger jaren hebben vrijwel alle bezochte erven nog een boomgaard, meestal gelegen aan de voorzijde of zijkant van de boerderij en vaak in combinatie met de kalverweide (soms ook varkens). Het schijnt dat een deel van deze bomen destijds als reparatie van oorlogsschade-vanuit het Marshallplan werden aangeplant zijn.

Uit de gesprekken met de (oud-)bewoners blijkt dat de volgende soorten veel voorkwamen:

- Peren: Clappspeer (zoet), Noord Hollandse suikerpeer (hand), Gieser Wildeman (stoof); Dirkjespeer (klein), juttepeer (ook op brandewijn), Keuteltjespeer (kleine peertjes, Jan Baas?), Diamantpeer (Dubbele Bergamotte; stoof); pondsperen (heel grote, stoof), Winterjannen (kleipeer, stoof, spekpeertjes), Beurré de Merode (ook op brandewijn)

- Appel: Goudrenet (Schone van Boskoop), Notarisappel (lang te bewaren); Sterappel (klein, lang bewaren op zolder); Dijkmanszoet (klein, drogen, hete bliksem), Zeteling (moesappel), Sint Jansappel (gedroogd), Groninger Kroon, Belle Fleur
- Pruim: boerenpruim (Dubbele Boeren witte), roggepruim (Mirabelle de Nancy: kleine gele), Victoria (rood paars), Reine Claude Verte (groene kleine pruimen voor wecken en drank maken), eierpruimen (Reine Claude d'Oullins; gele dikke pruimen), Wichterpruim (heel klein, lekker)
- Noot: walnoot, tamme kastanje

Fig. 17. Boomgaard bij Leeuwte 10 (Foto: Collectie Mooiweer)

Uit die gesprekken bleek ook dat er in die tijd nog veel fruit verwerkt werd door bewaarfruit op zolder te houden (na eerst een tijd in de voergoot in de stal om de slechte er uit te halen) of deze in partjes te drogen op de kachel of bij de bakker boven op de oven, of door het fruit te wecken in flessen, op brandewijn te zetten of te stoven.

Fruit werd ook wel verkocht: op stam aan opkopers en de lokale groenteman en per mand, mud of 5-kop (een ijzeren inhoudsmaat) aan particulieren. Vaak stond er dan een bordje "fruit te koop" aan de weg.

Fig. 18. Boomgaard aan de Barsbeek met hek van gevlochten takken (Foto: H. Van Beelen, bron: RCE)

Moestuin

Ook de moestuin is van oudsher een vast onderdeel van de erven op het hoge land van Vollenhove zoals o.a. zichtbaar is op de kadasterkaart van 1832.

Fig. 19. Moestuinen (lila) in Barsbeek in 1832 (Bron: Kadaster)

Met de ontwikkeling van het bedrijf moest op diverse erven de moestuin op een gegeven moment plaatsmaken voor een mestplaat, varkenshok, oprit, of andere uitbreidingen (bijv. Oppen Swolle 15). Midden zestiger jaren is er echter op 11 van de 15 beschreven erven nog een behoorlijke moestuin aanwezig. In navolgende jaren zou dit aantal snel verder afnemen door de ontwikkelingen op het erf, stijgende inkomens en de opkomst van koelkast en supermarkt.

Uit de gesprekken met de (huidige of oud-) bewoners kwam naar voren dat vooral de volgende gewassen werden geteeld, met redelijke variatie tussen de diverse erven: aardappelen, bonen (zwarte-, bruine, witte, spek-, snij- , sperzie- en tuinbonen); kool (witte en rode, groene-, spruit- en boerenkool); knollen (gele koolraap en witte meiraap); en verder werden genoemd (vaak een kleine selectie hieruit, sterk afhankelijk van de persoonlijke voorkeuren): rode bieten, andijvie, snijbiet, rabarber, peul, doperwt, raapstelen, spinazie, sla, wortel, ui, prei. Verder kleinfruit: zwarte, rode, kruisbessen, frambozen en één enkele keer aardbeien.

Voorbeelden van erven met destijds veel moestuin zijn Barsbeek 62 en Leeuwte 61.

Ook de moestuinproducten werden veel verwerkt voor de winter: bruine bonen werden gedroogd onder de rand van het dak; sperziebonen werden ingemaakt in zout, van witte kool werd zuurkool gemaakt. Later werd er ook veel geweckt in flessen. Bessen werden verwerkt tot sap en jam.

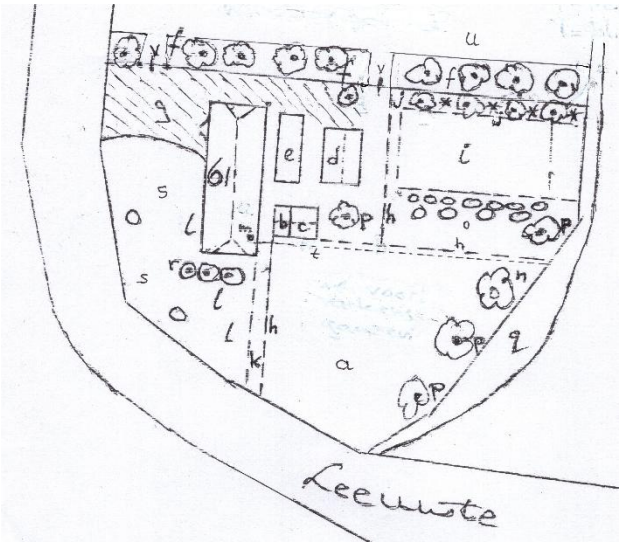

Fig. 20. Het erf van Leeuwte 61 met grote moestuin (i) omringd door bessenstruiken

Siertuin

Op de erven van het hoge land van Vollenhove waren bloemen en sierstruiken geen gemeen goed. De nadruk lag geheel op het functionele en men had vaak noch de belangstelling noch de tijd beschikbaar voor dit soort luxe zaken. Een echte siertuin was zelden aanwezig.

Fig. 21. Schaarweg 22 met voor de boerderij twee perken met sierstruiken omgeven door een geschoren heg (Foto: collectie Roskam)

Van de 15 beschreven erven zijn er maar een paar die op het voorerf een (soms met een haag omgeven) siertuin(tje) hebben met wat bloemen, soms gecombineerd met een rij bessenstruiken en één of meer sierheesters (o.a. voor takken op een vaas): Barsbeek 62, Schaarweg 22, Leeuwte 55, Leeuwte 61. Slechts één erf had destijds een formeler voortuin met buxushaagjes (lokaal “palmpjes” genoemd) (zie fig. 22).

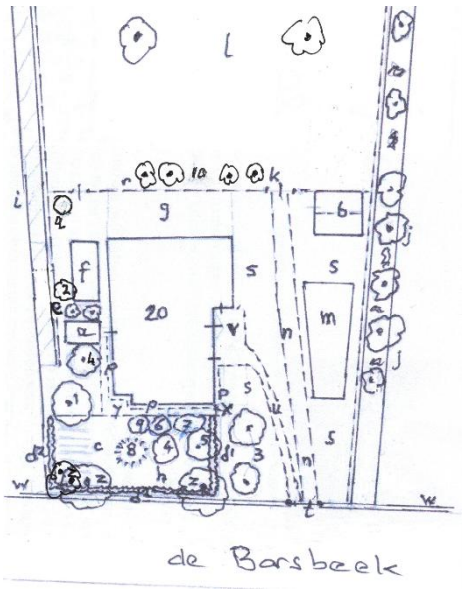

Fig. 22. Reconstructie van het erf Barsbeek 20

<u>Legenda</u>: a. stookhok, b. schuur, c. bessenstruiken, d. meidoornhaag, e. laurierstruiken, f. mestbult en gierkelder, g. bleekveld, h. siertuin, i. lage wal zonder bomen , j. houtwal, k. houten hek, l. weiland/boomgaard, m. moestuin, n. oprit, p. strookje bloemen, q. vuilstortplaats, r. afrastering, s. gras, t. groot en klein toegangshek, u. voetpaadje naar deur voorhuis, v. verharding voor de baanderdeuren, w. greppel langs de weg, x. hekje naar voortuin, y. afrastering langs pad z. vier essen, 1. zoete appel, 2. blauwpaarse sering, 3. twee appelbomen, 4. pruimenboom, 5. appelboom, 6. rozenstruik, 7. rijtje bloeiende heesters, 8. grote struik in cirkel van buxusheggetjes gevuld met bloemen, 10. vier zilverpopulieren

Enkele boerderijen hebben een bloemenrand langs het pad dat voor het huis langs loopt (afrikaantjes, goudsbloemen, dahlia’s, margrieten, narcissen, duizendschoon, tulpen, lupinen, viooltjes) of tegen het huis aan (muurbloemen tegen de mieren). De volgende sierstruiken worden genoemd: sering, kerria japonica, berberis, rozenstruiken, hortensia’s, forsythia, ribes.

Fig. 23. Eeen rand bloemen voor Kadoelen 25 (Foto: Arco Kisjes, Collectie familie Rook)

Oprit en paden

Vrijwel alle bezochte boerderijen hadden rond 1965 nog één of twee dampalen aan het begin van de oprit staan, vaak witgeverfde vierkante palen met hekhaak.
Maar slechts bij drie boerderijen hangt daar in 1965 nog een smeedijzeren hek in (Barsbeek 17 (na houten hek), Leeuwte 17, Barsbeek 62). We mogen aannemen dat het voorheen algemeen was dat de oprit was afgesloten met een hek, onder andere om vee dat voordien over de weg werd verweid buiten te houden, maar dat was na de ruilverkaveling niet meer nodig en hekken bleven openstaan en werden niet mee vervangen. Alleen de duurzamer smeedijzeren hekken bleven over.

Fig. 24. Hekpalen en gesmeed toegangshek van Leeuwte 30 (Foto: G.J. Dukker 1963, bron: RCE)

De erven waren voor wagens meestal toegankelijk via een oprit voor wagens vanaf de weg naar die zijkant van de boerderij waar de baanderdeuren zitten. De oprit was meestal niet meer dan een spoor, waar nodig werden gaten met puin opgevuld. In één enkel geval werden al klinkers toegepast (na de ruilverkaveling werd dit algemeen). Soms was er zowel links als rechts van de boerderij een oprit (Barsbeek 17).
De meeste boerderijen hadden naast de oprit voor de wagens ook een klein paadje voor fietsers en voetgangers van de weg naar een zijdeur (vaak bij de spoelplaats op de deel) of naar de voordeur in het voorhuis (die slechts gebruikt werd bij bijzondere gelegenheden zoals trouwen en overlijden) (zie fig.25)

Fig. 25. Het hekje en paadje naar de voordeur bij Leeuwte 39 (Foto: Philip Friskorn, 2023)

Rond het voorhuis was vrijwel altijd een pad van zand-leem of grind in combinatie met een strook veldkeitjes of tegels direct tegen de boerderij aan. Bij enkele erven was het gedeelte voor de baanderdeuren verhard met veldkeien of tegels. Ook het stuk tussen spoelplaats en het stookhok was vrijwel altijd verhard. Veldkeien werden tevens gebruikt als vloer voor de mestbult. Verder was het erf veelal onverhard, waar nodig met puin opgevuld.

Afrasteringen

Zoals eerder genoemd, hadden veel erven in die tijd aan de wegzijde van het erf een haag van ca 70-100 cm hoog. Bij 5 a 6 erven stond hier echter een afrastering van houten palen en gaas, veelal met een plank bovenlangs tussen de palen.

Fig. 26. Het hek tussen de weg en het erf van Barsbeek 17 (Foto: collectie Spans)

Voor zover er geen dichtbegroeide houtwal of singel was, werden weides en boomgaard/kalverweide vaak afgeschermd met een raster van (prikkel-)draad en palen van andere percelen, de oprit, moestuin of achtererf.

Weides, Bleek, Poel

De meeste erven omvatten een of meer weides direct rond de boerderij, die gebruikt werden voor het weiden van kalveren en/of varkens (vaak in combinatie met de boomgaard) of de paarden. Veelal hield men de begroeiing voor het huis laag zodat men zicht op de kalveren en varkens in de wei hield.

De meeste erven zullen vroeger een bleekveld voor de was gehad hebben, maar midden zestiger jaren vinden we hier er nog maar op vijf erven een bleek genoemd (bijv. Leeuwte 16 met knupliende), dus blijkbaar was de gewoonte om het witgoed in de zon te bleken toen al aan het verdwijnen.

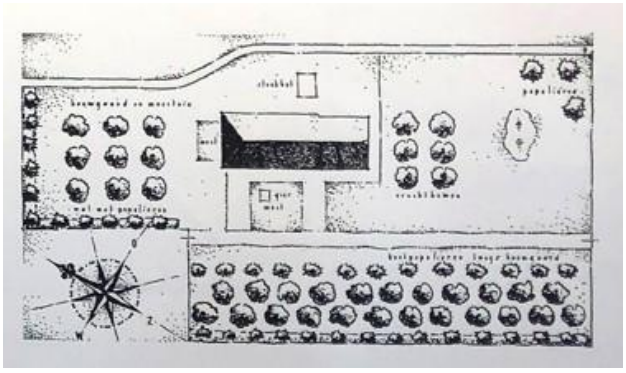

Veel erven op het hoge land hadden vroeger ook een poel op het erf of één van de nabijgelegen weides voor drinkwater voor het vee en de moestuin en voor bluswater ingeval van brand. Op de beschreven erven vinden we daar rond 1965 maar een paar van terug (bijv. Leeuwte 39, Kadoelen 7, Barsbeek 62).

Fig. 27. Het erf van Kadoelen 7 met een poel op het voorerf (Bron: RCE)

In twee gevallen was er - naast de diepe put met pomp op de spoelplaats in de boerderij - ook een regenput buiten met katrol/emmer (Barsbeek 17 en 30).

Stookhok, wc-hok

Vrijwel alle boerderijen (10 van de 15) hadden een stookhok dat o.a. werd gebruikt om het voer voor de varkens te bereiden, warm water voor de was en de slacht te stoken en gedroogd fruit op het zoldertje te bewaren en soms ook om brood te bakken. De boerderijen hadden een rieten dak en een schuur vol hooi en de angst voor brand zat er diep in. Dus het opstoken van een grote ketel water op een takken vuur deed men liever in een apart schuurtje op enige afstand van de boerderij (maar niet te ver weg anders wordt het heen en weer lopen met het water een te zware klus). Het stookhok schijnt ook veel gebruikt te zijn geworden door jong geliefden Bij twee boerderijen werd in de veertiger of vijftiger jaren een keukentje aan de zijkant van het voorhuis aangebouwd (o.a. Leeuwte 16, Barsbeek 30), aanvankelijk nog zonder stromend water of afvoer.

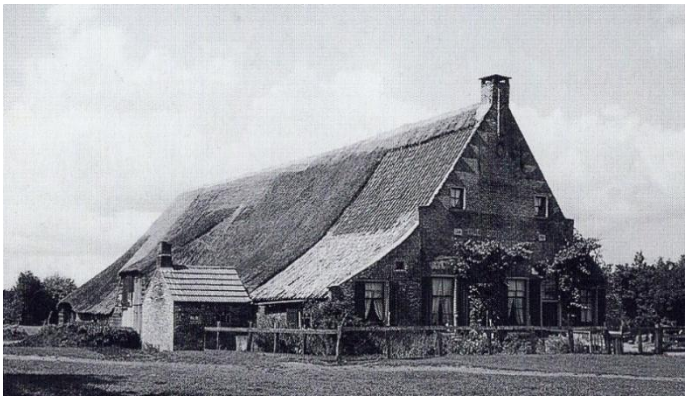

Fig. 28. Stookhok bij Kadoelen 25 in 1963 (Foto: G.J. Dukker, Bron: RCE)

Bij veel boerderijen was er een houten wc aan het eind van de koeienstal. Op een aantal erven werd buiten een houten wc hok neergezet, vaak in de buurt van de varkensschuur.

Greppels, goten en sloten

Greppels worden veelal aangetroffen langs een houtwal (geute) en voor langs de weg. Watervoerende sloten rond de erven komen vrijwel niet voor, wel op de verder naar achteren en lager gelegen weidepercelen van boerderijen aan de lage kant van de Barsbeek of Leeuwte.

4. De ontwikkeling op deze erven na 1965

Van de 15 beschreven bedrijven stopten er vier met boeren tijdens de ruilverkaveling (tussen 1963 en 1973). Op de toen gestopte bedrijven (bijv. Barsbeek 20, Leeuwte 39 en Leeuwte 61) bleef de oude indeling en begroeiing vrijwel onveranderd gehandhaafd tot in de 21ste eeuw.

Op de boerderijen die meegingen in de rationalisatie- en schaalvergrotingsslag zou de begroeiing van het erf verder afnemen en de bebouwing en verharding van het erf toenemen (zie bijv. Barsbeek 9 en 17 en Schaarweg 22).

Door de ruilverkaveling en alle innovaties in de zestiger en zeventiger jaren verbeterden de bedrijfsomstandigheden sterk. Land lag nu bij elkaar en dichter bij de boerderij, er was betere ontwatering, boeren gebruikten meer kunstmest, het ruwvoer werd meer en beter, de boeren gaven meer krachtvoer en het vee was van betere kwaliteit. Hierdoor kon de veebezetting per hectare omhoog en groeide de veestapel per bedrijf.

Dit maakt dat eind zeventiger jaren men deze veestapel niet langer in de oude boerderij kon opvangen en er geleidelijk aan ligboxenstallen voor grotere aantallen koeien en melklokaal naast de oude boerderij worden gezet, vaak ten koste van een houtwal, moestuin, boomgaard

en hagen/heggen en veelal met afbraak van enkele bestaande hokken en schuren. Soms werd ook het erf verbreed met een deel van het naastgelegen weiland.

Fig. 29. De ligboxenstal (rechts) naast de oude boerderij (Foto: collectie Spans)

Op het erf kwamen ook kuilsilo(’s), mestsilo(’s), bredere en goed verharde wegen voor de tankauto’s van de melkfabriek, en een grotere kapschuur voor machineberging en de verharding wordt sterk uitgebreid.

Fig.30 Recente luchtfoto van Barsbeek 9 met ligboxenstal, jongveestal, kapschuur, kuilsilo’s en rietschuur (Foto: collectie Slot)

Zes boerderijen stopten in de periode 1984-2004 met de melkveehouderij, soms omdat ze geen opvolger hadden, soms omdat ze de grote investeringen in een ligboxenstal e.d. niet meer konden opbrengen. Vaak zie je dat oudere boeren zonder opvolger dan nog een tijd op kalmer ritme doorgaan in de kalveropfok of schapenhouderij.

Voor één bedrijf werd de kalvermesterij later een belangrijke tak van het bedrijf (Bergkampen 31). Twee bedrijven namen later (ook) het telen en verwerken van riet als serieuze tak van het bedrijf op, soms in combinatie met natuurbeheer voor Natuurmonumenten (bijv. Barsbeek 9). Van de vijftien beschreven erven zijn er nu nog vijf in gebruik als agrarische bedrijf, waarvan 1 als nevenvestiging. Drie van deze bedrijven zullen vermoedelijk binnen enkele jaren stoppen met boeren vanwege uitkoop voor woningbouw of voor CO2/N-regelingen.

De overige boerderijen zijn nu in gebruik als woning. Op deze erven zie je dat bomen hun nutsfunctie verliezen en meer sierbomen geplaatst worden. De bomen en struiken op het erf worden ook niet meer regelmatig gekapt of slechts snoei voor de vorm. Meidoornhagen worden vaak verwijderd of vervangen door ligusterheggen of beukenhagen en de hagen worden niet meer geschoren en groeien vaak tot grotere hoogte uit, soms het zicht op de boerderijen vanaf de weg belemmerende.

Fig. 31 heel hoge heg (Foto: Henk de Zeeuw)

Fig. 32. Scherm leilindes (Foto: Henk de Zeeuw)

De grote knotlindes zijn nu vaak zo oud dat ze gerooid moeten worden en worden dan vaak vervangen door leilindes, zonder verticale takken (door een hovenier laatst “haag op pootjes’’ genoemd).

Ook wordt meer ruimte op het erf nu ingenomen door trampolines, zitjes, gazon, bloemperken (vaak met niet-streekeigen bloemen en struiken), pergola’s en parkeerruimte voor de auto(‘s) (garage/schuur en buiten).

Wat resteert nog van de zestiger jaren op de huidige erven?

Op de ***vroeg gestopte bedrijven*** (bijv. Barsbeek 20, Leeuwte 39 en Leeuwte 61) bleef de oude indeling en begroeiing vrijwel onveranderd gehandhaafd tot in de 21ste eeuw. Daar zijn weinig gebouwen op het erf toegevoegd, de indeling bleef op hoofdlijnen hetzelfde, de oprit en toegangen naar de boerderij liggen op dezelfde plaats, ook de boomgaard is vaak nog aanwezig en soms ligt ook de moestuin nog op dezelfde plaats als in de jaren ‘60.

Toch kun je ook op de ***erven waar langer geboerd*** is vaak nog elementen uit de zestiger jaren terug te vinden:

- Bij een aantal boerderijen staan nog de oude knotlinden voor de gevel
- Op verschillende erven staan nog (deels) de oude meidoorn- of hulsthagen: ofwel vooraan het erf als van de weg, of langs de oprit.
- Op veel erven staan nog meerdere fruitbomen uit de jaren zestig
- Vier erven hebben nog een oude houtwal langs het erf.
- Op diverse erven zijn singels en essenrijen, vaak aangeplant in de ruilverkaveling, bewaard gebleven

- Rond het voorhuis van de boerderij ligt nog vaak een rand van klinkers of veldkeitjes en een pad van zand/leem, gras of grind
- Vaak wordt het begin van de oprit nog gemarkeerd door één of beide dampalen, in twee gevallen is nog een smeedijzeren hek aanwezig.

Fig.33 links: oude knotlindes en fruitbomen Leeuwte 39
Fig.33 midden: rand klinkertjes en grindpad Schaarweg 22 (foto: Henk de Zeeuw)
Fig.33 rechts: toegangshek Leeuwte 16 (foto: Jacqueline Muffels)

Nieuwe initiatieven!

Meerdere bewoners van de bestudeerde erven hebben zich de laatste jaren laten inspireren door de historie van hun erf en het omringende landschap. Wat voorbeelden:

- een meidoornhaag aan de wegzijde van het erf aangebracht en weer een hek aan het begin van de oprit gezet (bijv. Leeuwte 39)
- een moestuin aangelegd (bijv. Barsbeek 60).
- fruitbomen voor het huis gezet (bijv. Barsbeek 62).
- knotlindes voor de boerderij gezet (bijv. Oppen Swolle 6)
- een houtwal langs het erf herstelt (bijv. Barsbeek 30)
- houtwal en singel in actief beheer genomen met Groene en Blauwe Diensten (Schaarweg 22)
- een nieuwe singel aangelegd met Landschap Overijssel (Leeuwte 16)
- enzovoort

Dit zijn inspirerende voorbeelden!

Fig. 34. fruitbomen voor Barsbeek 62 (foto: Henk de Zeeuw)

5. Conclusies en aanbevelingen

5.1 Conclusies

Algemeen

De boerenerven op het hoge land van Vollenhove zijn begin zestiger jaren over het algemeen vrij klein en sober ingericht. Een kwart van de erven is wat royaler. Elk groen element op het erf heeft nog een functie in de bedrijfsvoering of huishouding (voedsel en voer, windkering, vliegen en bliksem weghouden, hout voor bouwen, rasterpalen, gereedschappen e.d., schaduw, brandhout, erfscheiding, e.d.).
Kennis van sortiment, gebruik en onderhoud van opgaande bomen en van struiken op en om het erf (houtwallen en singels) begint te verdwijnen. Over de soorten vruchtbomen en het gebruik van de vruchten is begin zestiger jaren nog wel kennis aanwezig.

Belangrijke kenmerken van de boerenerven in de eerste helft van zestiger jaren

- *Geschoren heggen*: vaak is er een lage heg (ca 1 m) van meidoorn (in een enkel geval van hust, beuk of taxus) langs de wegzijde van het erf en soms langs de oprit of rond de moes- of siertuin. In het laatste geval is de heg vaak wat lager (20-60 cm).
- *Knotlindes*: bij een deel van de boerderijen staan nog hoge knotlindes voor het voorhuis voor schaduw
- *Boomgaarden*: bij vele boerderijen zijn nog -soms redelijk grote- boomgaarden aanwezig met grote variatie aan appels, peren (hand, stoof, bewaar) en pruimen. Drogen, op brandewijn zetten e.d. wordt nog toegepast. De boomgaard wordt veelal gecombineerd met weide voor kalveren, schapen of varkens
- *Moestuin*: bij veel boerderijen is in de zestiger jaren nog een moestuin aanwezig met vooral aardappelen, diverse bonen soorten en kleine selectie andere groenten. Vaak staan er ook verschillende bessenstruiken bij de moestuin of op een andere plek op het erf. Drogen/ inmaken/ wecken wordt nog toegepast.
- *Siertuin*: een wat ruimere siertuin is zelden aanwezig. Soms is er een klein perkje snijbloemen of sierheesters in de voortuin. Soms is er een rand met bloemen of sierstruiken langs het pad voor het huis en een strookje muurbloemen tegen de gevel.
- *Houtwallen*: veel houtwallen bij het erf zijn in die tijd al behoorlijk achteruitgegaan (zonder opgaande bomen of met bomen maar zonder dichte ondergroei), maar de meeste erven hebben aan één zijde nog wel een redelijk intacte houtwal, een enkele nog met het oorspronkelijke streekeigen sortiment.
- *Rasters*: waar geen houtwal, haag of heg staat met dichte prikkende begroeiing wordt vaak een raster van palen en draad gebruikt ter afscheiding van erf, boomgaard of moestuin. Soms wordt het erf van de weg gescheiden door een raster van palen en gaas met planken bovenlangs tussen de palen. Op een tweetal erven staan ook nog rasters ter bescherming langs de houtwal.
- *Boomsoorten*: iepen, eiken, populieren en wilgen waren de belangrijkste opgaande bomen op/rond het erf. Eikenhakhoutstoven kwamen nog maar in één geval voor. Grote solitaire bomen (voor status/sier) worden niet aangetroffen, wel losse groepjes essen, populieren, iepen of knotwilgen (bijv. als rijtje in een wei, langs een raster, aan de wegzijde of langs een oprit).

- *Erfverharding:* de oprit is vaak halfverhard, verder is het erf grotendeels onverhard. Soms liggen er veldkeitjes voor de baanderdeuren, tussen stookhok en de deur van de spoelplaats in de boerderij en als vloer van de mestbult. Vaak ligt er een pad van grind (soms zand/leem) rond het voorhuis met een strook verharding van veldkeien of tegels tegen de gevel aan.
- *Hekken:* de vroeger algemeen gebruikelijke houten hekken voor de oprit zijn al verdwenen. De hekpalen staan er vaak nog wel en enkele gesmede hekken.
- A*fval*: veel boerderijen hadden in of bij een houtwal een afvalput (verbrandde afvalresten, scherven, e.d.)
- *Geute*: hoewel eind vijftiger jaren waterleiding werd aangelegd, functioneert begin zestiger jaren bij de meeste boerderijen nog de "geute", een gootje waardoor het afvalwater van de spoelplaats naar een kuil of sloot liep.
- *Greppels*: vaak langs houtwallen (ook "geute" genoemd) en voor langs de weg.
- *Sloten*: watervoerende sloten komen zelden voor op/langs het erf, soms wel langs lager gelegen percelen achter het erf bij die boerderijen aan Barsbeek en Leeuwte die aan de lage kant van de weg liggen.
- *Poelen*: slechts op drie erven was nog een poel op het erf aanwezig; twee erven hebben een regenput op het erf (naast de put met pomp op de spoelplaats).
- *Zicht*: het zicht vanuit het voorhuis op vee, gewas en omgeving was belangrijk en daarom wordt begroeiing voor het huis laag gehouden, maximaal tot vensterhoogte; bomen worden hoog opgekroond en niet voor de vensters geplaatst.

Jaren zestig, begin van grote veranderingen

De bezochte boerderijen bevonden zich midden jaren zestig in een fase van grote veranderingen o.a. samenhangend met de ruilverkaveling in de zestiger jaren en de daarmee gepaard gaande intensieve landbouwvoorlichting:

Erfverdichting: veel erven proberen de groeiende veestapel binnen de oude boerderij een plek te geven door paarden, jongvee, varkens, wagens en het hooi buiten de boerderij een plek te geven in aparte schuren, hokken, hooiberg met aangebouwde stallen, e.d. waardoor het erf sterk verdicht ten koste van (delen van) boomgaard, moestuin, e.d.

Erfvergroting: in de ruilverkaveling worden bij een aantal erven de erfgrenzen verlegd door een bestaande houtwal af te breken en verder naar achter of zijwaarts een nieuwe singel aan te leggen met een diversiteit aan bomen en struiken. Tevens worden in de ruilverkaveling soms dun begroeide houtwallen aangevuld met eiken, essen, en diverse struiken. Rond enkele erven kwamen singels o.a. met essen, die na uitgroei tot hoge bomen het aanblik van deze erven en het landschap veranderden.

Bedrijfsverandering: een deel van de bezochte boerderijen geeft in of direct na de ruilverkaveling (1963-1973) de melkveehouderij op. Vaak blijven de gestopte boeren nog een tijdlang op hun boerderij wonen en fokken ze nog wat jongvee op of houden wat schapen.

Jaren zeventig: schaalvergroting

Ligboxenstallen: Vanaf eind zeventiger jaren komen de ligboxenstallen, wat vaak ten koste

gaat van moestuin, boomgaard, houtwal of singel (deels nog niet lang daarvoor in de ruilverkaveling aangelegd).

Erfverbreding, vervanging schuren: Soms wordt opnieuw het erf verbreed met een deel van de naastgelegen weide. Oude hokken en schuren worden vaak afgebroken. Grotere wagenschuur, opslag silo's voor kuil en voor mest komen er voor in de plaats.

Minder groen: Verdwenen begroeiing wordt niet of nauwelijks vervangen. Onderbegroeiing van opgaande bomen op houtwallen en in singels worden meer als "onkruid" gezien en weggemaaid of afgebrand. Houtwallen en singels worden steeds smaller en er worden meer doorgangen gemaakt.

Minder boeren: Een tweede uitdunning van de boerenbedrijven vindt plaats in de periode 1989 – 2004. Meer boerderijen komen nu in handen van burgers waardoor het erf zijn bedrijfsmatige karakter verliest en wordt aangepast aan de woonwensen van de nieuwe bewoners.

Erven na bedrijfsbeëindiging
Boerderijen die hun functie verliezen behouden over het algemeen redelijk de indeling en begroeiing die ze hadden op het moment van stoppen.
Wel zie je dat:

- meidoornheggen vaak worden verwijderd of vervangen door liguster, haagbeuk e.d..
- men laat heggen aan de wegzijde vaak hoger uitgroeien waardoor het uitzicht vanuit de boerderij op omgeving en zicht op de boerderij vanaf de weg verloren gaat.
- Er worden meer gazons en bloemenperkjes aangelegd en sierbomen en -struiken aangeplant.
- Ook wordt meer ruimte gebruikt voor pergola's, buitenkeukens, zitjes, trampolines, garage en parkeerplek buiten.
- Bestaande bomen worden nauwelijks meer gesnoeid en groeien groot uit. Soms worden ze dan als overlast gezien en worden gekapt of zeer fors gesnoeid (gekandelaberd)..

5.2 Aanbevelingen

Aan de bewoners/eigenaars

- Vóórdat je een plan maakt voor de (her-)inrichting van het erf is het goed om eerst eens in de historie van jouw erf te duiken: kijk eens op www.hisgis.nl (kadastrale kaart 1832) en op www.topotijdreis.nl (topografische kaarten uit latere jaren) en bekijk oude foto's. Vaak kun je dan zien waar vroeger de boomgaard lag, de moestuin, een houtwal, een drinkpoel, de heggen, e.d.
- Gebruik streekeigen en inheemse beplanting bij de inrichting of aanpassing van het erf. Zie de streekeigen planten en bomen lijst in ons boek en de lijst van kwekers die dat soort plantmaterialen kunnen leveren.
- Ontstening van het erf: door de tijd heen is steeds meer verharding op het erf gekomen. Ga na waar je bestaande verharding kunt verwijderen, het beton van de oprit kunt

vervangen door sporen van grasstenen, vervanging van betontegels door veldkeitjes of klinkers?

- Pas kenmerkende historisch agrarische beplantingswijzen en inrichtingselementen toe op jouw erf, passend bij deze boerderij
    - een lage geschoren heg (liefst van meidoorn of hulst) langs de wegzijde van de tuin of rond boomgaard of moestuin, in plaats van een hoge zicht wegnemende liguster of beukenhaag.
    - een paadje voorlangs het huis met een bloemenrand.
    - de knotlindes voor de boerderij hoog opgesnoeid, niet als horizontaal geleide leilindes
    - een houtwal of singel die is ingeplant met diverse struiken als onderbegroeiing voor de biodiversiteit, in plaats van deze met de bosmaaier kaal te houden
    - een struweelhaag van bloeiende, bes- of botteldragende struiken op de erfgrens, in plaats van een schutting. Dat geeft meer voedsel, nestgelegenheid en vluchtruimte voor vogels, egels, e.d.
    - een paar vruchtbomen voor, opzij of achter de boerderij in plaats van sierbomen en solitairen als kastanje en beuk.
    - een poel op het erf in plaats van een visvijver met fonteintje
    - een bloemen/kruidenrijk gazon dat in gedeelten wordt gemaaid
    - rommelige overhoekjes mogen blijven voor de vlinders, muizen, slangen en worden niet opgeruimd
- Vraag je af welke oude hokken en schuren de moeite waard zijn om te behouden en een nieuwe functie kunnen krijgen en welke niet.
- Laat zien hoe historie en verduurzaming de tuin samen kunnen gaan: zonder bestrijdingsmiddelen (maar dan wel diversiteit nodig), goede waterbeheersing door juiste hoog/laag/greppels en de juiste beplanting op juiste plek, schaduw waar gewenst, keuze planten en struiken die voor vlinders, bijen, vogels, kikkers, vleermuizen, … e.d. aantrekkelijk zijn (voedsel, nestgelegenheid, beschutting), windkering, e.d.

Voor bewoners als groep

- Kijk of je dingen samen kunt aanpakken met andere bewoners, bijv. samen plantmateriaal aanschaffen, samen een tuinarchitect of hovenier inhuren met gevoel voor historie en kennis van streekeigen bomen en struiken, e.d.
- Samen met andere bewoners kunnen ook initiatieven ontplooit worden die verder gaan dan het individuele erf, zoals:
    - onderlinge kennisuitwisseling en delen van ervaringen
    - organiseren van een cursus of serie lezingen over snoeien van fruitbomen (en het bewaren en inmaken van fruit), het onderhouden van een houtwal of singel, of het planten en onderhouden van een struweelhaag of knipheg, bijv. in samenwerking met lokale hoveniers.
    - opzetten van een project voor bijv. het herstel en onderhoud van historische houtwallen op het hoge land van Vollenhove bijv. in samenwerking met Landschap Overijssel of andere organisatie.

- organiseren van voorlichtingsavonden voor de bewoners van boerderijen over de natuurvriendelijke inrichting van het erf met streekeigen beplanting en historische inzicht

Aan het Groene Erven Project:

- De grootste kansen tot erfherinrichting liggen bij boerderijen waar een flinke verandering plaatsvindt, bijvoorbeeld verbouw, functieverandering, stoppen vanwege uitkoop, e.d. en bij bewoners die hun erf een nieuwe boost willen geven of op andere basis willen schoeien (historisch, natuurvriendelijk, duurzaam).
- In ons boek veel voorbeelden opnemen van hoe je vanuit de bestaande situatie een stukje groene historie kunt terughalen of versterken/verbeteren.
- Geef veel aandacht aan het gebruik van streekeigen en inheemse beplanting, de (vroegere) gebruiks- en natuurwaarden daarvan en waar deze plantmaterialen te verkrijgen zijn (streekeigen sortimentslijst, kwekers van deze soorten).
- Bespreek in het boek het aanplanten én onderhouden van de diverse groenelementen (houtwal, singel, boomgaard, knipheg, struweelhaag, poel, vogelbosje, moestuin, e.d.), gericht op creëren van zo veel mogelijk natuurwaarde, met zo min mogelijk werk

Aan de Gemeente Steenwijkerland

Bij de beoordeling van aanvragen voor bouwvergunningen zou ook bekeken moeten worden of deze plannen voldoende rekening houden met de historie van het (groen op/om het) erf en het omringende landschap. Dit zou in het Omgevingsplan kunnen worden vastgelegd. Afhankelijk van de vereiste procedure zou een verplichting tot of een advies voor een groen (herstel-)plan moeten worden gegeven.
De gemeente geeft aanvragers van bouwvergunningen in het hoge Land van Vollenhove het advies om ons boek over historisch bewust herinrichten van het erf als inspiratiebron te lezen en gebruiken.

Slotsom:
Herinrichting van het boerenerf met respect voor de geschiedenis betekent niet dat alles weer zoals vroeger moet worden, maar wel met aandacht voor die agrarische geschiedenis wordt (her-)ingericht. Zie het als inspiratie, net zoals dat geldt voor de karakteristieke kenmerken van de bebouwing op het erf. Wij hopen er met deze studie een handreiking voor gedaan te hebben.

Bronnen

- Bruinenberg, Henk (1971) *Vollenhove in oude ansichten deel I*, z.p.
- Buter, Adriaan (jaartal uitgave onbekend), *Boerenerven in een groene lijst,* Uitgeverij Waanders, Zwolle
- Haans J.C.F.M. en C. Hamming (1954) *Over de bodemgesteldheid van het ruilverkavelingsgebied Vollenhove*, Stiboka, Wageningen
- Lassche, Arco (2001), *Sporen in het landschap. Spoor 1: Houtwallen*, Kondschap jrg 17 - 4
- Muffels J. en L. Scholtens (2020), *Cultuurhistorisch landschappelijk onderzoek Hoog Zuthem e.o. ,* Meppel
- Neefjes Jan en Hand Bleumink (2023), *Landschapsbiografie Weerribben-Wieden*, Bureau Overland, Nationaal Park Weerribben-Wieden
- Velsink, Adriaan en Petra Faber (1998), *Tuinen en erven in het groen : streekeigen groen in Noordwest-Overijssel*. Provincie Overijssel, Zwolle
- Vroome de, Harry (1996), *Drentse boerenerven en tuinen,* Boerderijenstichting Drenthe en BOKD i.s.m. Uitgeverij Van Gorcum, Assen
- Zeeuw de, Henk (2021) *Boeren tussen riet, turf en adel. Duizend jaar Land van Vollenhove*, Uitgeverij Verloren, Hilversum
- Boerderijenbeeldbank Boerderijenstichting Land van Vollenhove www.boerderijenlandvanvollenhove.nl
- Bodemkaart van Nederland: https://bodemdata.nl/basiskaarten/bodem/bodemkaart
- Algemene hoogtekaart Nederland (AHN): https://www.ahn.nl/ahn-viewer
- Geomorfologische kaart van Nederland: https://bodemdata.nl/basiskaarten/geomorfologie/geomorfologische_kaart
- Topotijdreis (200 jaar topografische kaarten): https://www.topotijdreis.nl/
- Digitale kadastrale kaart van 1832: https://hisgis.nl/projecten/overijssel/
- Eerste Nederlandsche Bosstatistiek (1938-1942): https://www.probos.nl/publicaties/boeken/102-publieksreeks/23-bosvantoen
- Luchtfoto's 1961 Vollenhove e.o., Kadaster
- Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE): https://beeldbank.cultureelerfgoed.nl/
- Landschap Overijssel: https://landschapoverijssel.nl/